

Εφαρμογή στρατηγικών τροποποίησης της συμπεριφοράς. Μέσα στήριξης επιθυμητής συμπεριφοράς.

Συφάκη Μαρία

Κλινική Ψυχολόγος

Περίληψη

Διάφορες ψυχολογικές σχολές που έχουν ασχοληθεί με τη σχολική πραγματικότητα προτείνουν προγράμματα αντιμετώπισης της προβληματικής συμπεριφοράς των μαθητών και μέσα στήριξης της επιθυμητής συμπεριφοράς, αντίστοιχα.

α) *Η μιχεθιοριστική σχολή* στηρίζεται στην αρχή ότι η προβληματική συμπεριφορά δεν είναι απλό σύμπτωμα μιας εσωτερικής κατάστασης, αλλά αποτελεί το πρόβλημα και κάθε παρέμβαση πρέπει να απευθύνεται στην ίδια τη συμπεριφορά. Το πρόγραμμα «τροποποίησης συμπεριφοράς», αποτελείται από τον καθορισμό του προβλήματος, τη μελέτη των περιβαλλοντικών παραγόντων, τον καθορισμό επιδιωκόμενων στόχων και την επιλογή τρόπου παρέμβασης. β) *Η νεομιχεθιοριστική σχολή* αναφέρεται στη *θεωρία της γνωστικοκοινωνικής μάθησης*, η οποία αποδίδει μεγάλη σημασία στο ρόλο του *γνωστικού* στη διαμόρφωση της ανθρώπινης συμπεριφοράς και προτείνει τεχνικές *αυτοκαθοδήγησης* και *αυτοελέγχου* και τροποποίηση της γνωστικοκοινωνικής συμπεριφοράς. γ) *Η σχολή της κοινωνικής μάθησης*, πρεσβεύει ότι βασικό κίνητρο της συμπεριφοράς αποτελεί η αναζήτηση της κοινωνικής επιδοκμασίας και η αποφυγή της κοινωνικής αποδοκμασίας και προτείνει δύο τεχνικές τροποποίησης: την επαγωγική προσέγγιση και την προσέγγιση ευαισθητοποίησης. δ) *Η ψυχοδυναμική σχολή* έχει ως βασική αρχή την αγάπη και την εμπιστοσύνη στις σχέσεις δασκάλου–μαθητή και την απουσία ποινών και απαγορεύσεων, και ε) *Η ανθρωπιστική σχολή*, που θεωρεί το κίνητρο της αυτοπραγμάτωσης στα άτομα και το σχολείο ως ένα χώρο που πρέπει να συμβάλει προς την κατεύθυνση αυτή. Τέλος, στα μέσα στήριξης –ενθάρρυνσης της επιθυμητής συμπεριφοράς περιλαμβάνονται οι αμοιβές, το προσωπικό παράδειγμα– μίμηση προτύπου, η προοδευτική μορφοποίηση της συμπεριφοράς, η σύναψη συμφωνίας και η αρνητική αμοιβή.

Λέξεις-κλειδιά

προβληματική συμπεριφορά – τροποποίηση.

Εισαγωγή

Οι διάφορες ψυχολογικές σχολές, που έχουν ασχοληθεί με τη σχολική πραγματικότητα, προτείνουν οργανωμένα προγράμματα για την αντιμετώπιση της προβληματικής συμπεριφοράς των μαθητών, αλλά και για τη διαδικασία κοινωνικοποίησής τους γενικότερα.

Τα προγράμματα αυτά εκφράζουν τις θεωρητικές θέσεις κάθε σχολής και μπορούν να χρησιμοποιηθούν από το δάσκαλο της τάξης όπως έχουν ή τροποποιημένα, για να αντιμετωπίσει καταστάσεις.

Έχει ερευνητικά αποδειχθεί ότι είναι αποτελεσματικά και προέρχονται από τις εξής ψυχολογικές σχολές:

- α. μπιχεβιοριστική σχολή
- β. νεομπιχεβιοριστική σχολή
- γ. σχολή κοινωνικής μάθησης
- δ. ψυχοδυναμική σχολή, και
- ε. ανθρωπιστική σχολή.

A. Η πρόταση της Μπιχεβιοριστικής Σχολής

Βασική αρχή της μπιχεβιοριστικής ψυχολογίας είναι ότι η προβληματική συμπεριφορά δεν είναι απλό σύμπτωμα μιας εσωτερικής προβληματικής κατάστασης, όπως υποστηρίζουν άλλες σχολές ψυχολογίας, αλλά ότι η συμπεριφορά αποτελεί το πρόβλημα και κάθε παρέμβαση του ψυχολόγου ή του εκπαιδευτικού πρέπει να απευθύνεται στη συμπεριφορά. Γι' αυτό, το πρόγραμμα «τροποποίηση της συμπεριφοράς» (behaviour modification), επικεντρώνει την προσοχή του στο είδος και τη συχνότητα της μαθητικής συμπεριφοράς και αναζητά τις συνθήκες που αυξάνουν την επιθυμητή συμπεριφορά και τις συνθήκες που μειώνουν ή και εξαλείφουν την ανεπιθύμητη συμπεριφορά.

Στις συνθήκες που αυξάνουν την επιθυμητή συμπεριφορά η μπιχεβιοριστική ψυχολογία συμπεριλαμβάνει την παροχή επαίνων και επιδοκμασίας, την προβολή υποδειγμάτων προς μίμηση, την παροχή υλικών ή συμβολικών αμοιβών κτλ.

Στις συνθήκες αποθάρρυνσης της ανεπιθύμητης συμπεριφοράς των μαθητών, περιλαμβάνονται η αγνόηση, η ενίσχυση μορφών συμπεριφοράς που αναιρούν την ανεπιθύμητη συμπεριφορά, οι ποινές, η στέρηση προνομίων, η απομόνωση.

Οι σύγχρονοι μπιχεβιοριστές επισημαίνουν ότι ακόμη κι όταν οι εξωτερικές συνθήκες δεν είναι οι πρωτογενείς αυτές της ανεπιθύμητης συμπεριφοράς του ατόμου, σίγουρα μια, κατηγορία απ' αυτές συντηρεί και επιτείνει τη συμπεριφορά αυτή. Όταν οι συνθήκες αλλάξουν, αλλάζουν ή ελαττώνονται και οι συγκεκριμένες μορφές συμπεριφοράς.

Τροποποίηση της συμπεριφοράς

- α. Εντοπισμός του προβλήματος που πρέπει να αντιμετωπισθεί

- β. μελέτη των περιβαλλοντικών παραγόντων, που συνδέονται, ως προηγούμενοι ή επόμενοι, με τη συγκεκριμένη συμπεριφορά,
- γ. καθορισμός επιδιωκόμενων στόχων
- δ. επιλογή τρόπου παρέμβασης, παρέμβαση και αξιολόγηση αποτελεσμάτων.

Πρώτο στάδιο: Εντοπισμός του προβλήματος

α. Περιγραφή συμπεριφοράς. Η συμπεριφορά του μαθητή περιγράφεται με κάθε δυνατή ακρίβεια. Χαρακτηρισμός του τύπου «ενοχλητικός», «ανεπίδεκτος», «ζωηρός», «αντικοινωνικός» κτλ, δε γίνονται δεκτοί.

Αντίθετα, η περιγραφή πρέπει να αναφέρεται σε μορφές συμπεριφοράς, που είναι δυνατόν να παρατηρηθούν και να μετρηθούν,

β. Μέτρηση συμπεριφοράς. Με αντικειμενικό τρόπο καταγράφεται η συμπεριφορά, προκειμένου να διαπιστωθεί η συχνότητα ή η διάρκεια εμφάνισής της. Η διαδικασία της μέτρησης είναι αναγκαία, για να διαπιστωθεί η σοβαρότητα της κατάστασης. Οι υποκειμενικές κρίσεις συχνά επηρεάζονται από τη γενική εικόνα, που έχει ο δάσκαλος για το συγκεκριμένο μαθητή και υποτιμούν ή υπερτιμούν ανάλογα την κατάσταση.

Σε μερικές περιπτώσεις ο δάσκαλος μπορεί να αναθέσει στον ίδιο το μαθητή να αναλάβει τη μέτρηση της συμπεριφοράς του. Με τον τρόπο αυτό, βοηθάει το μαθητή να συνειδητοποιήσει τη συμπεριφορά του και δημιουργεί αποθαρρυντικές για τη συγκεκριμένη συμπεριφορά, συνθήκες,

γ. Καθορισμός προτεραιοτήτων. Πολλές φορές η συμπεριφορά του μαθητή, που απασχολεί το δάσκαλο, δεν παρουσιάζεται μόνη της, αλλά σε συνδυασμό με άλλες. Σε αυτές τις περιπτώσεις ο δάσκαλος οφείλει να κατατάξει τις μορφές αυτές και να εντοπίσει τη δράση του σ' εκείνη τη μορφή συμπεριφοράς που έχει μεγαλύτερες πιθανότητες να επιτύχει.

Δεύτερο στάδιο: Μελέτη των περιβαλλοντικών παραγόντων

α. Μελέτη συνθηκών. Ο δάσκαλος προσπαθεί να εντοπίσει τις συνθήκες κάτω απ' τις οποίες εμφανίζεται η συγκεκριμένη συμπεριφορά και να εξακριβώσει τις πιθανές συσχετίσεις. Η περιγραφή των συνθηκών πρέπει να αναφέρεται στο χρόνο, το είδος του μαθήματος και τη φάση της διδασκαλίας, το έργο του μαθητή και το έργο των υπόλοιπων μαθητών κατά την ώρα που εμφανίστηκε η ανεπιθύμητη συμπεριφορά του μαθητή,

β. Εντοπισμός επιπτώσεων. Τη συμπεριφορά μας δεν την κατευθύνουν μόνο οι συνθήκες που προηγήθηκαν, αλλά και οι επιπτώσεις που έχει αυτή στο φυσικοκοινωνικό περίγυρο. Όταν οι επιπτώσεις ικανοποιούν βασικές μας ανάγκες, δρουν ως ενισχυτές της συμπεριφοράς μας.

Τρίτο στάδιο: Καθορισμός Επιδιωκόμενων στόχων

α. Καθορισμός επιθυμητού: Στο σημείο αυτό πρέπει να καθορισθεί με ποια ακριβώς μορφή συμπεριφοράς επιθυμεί ο δάσκαλος να αντικαταστήσει την ανεπιθύμητη συμπεριφορά,

β. Καθορισμός μέτρου: Συχνά είναι ανάγκη να καθορίζει ο δάσκαλος και τα επιτρεπτά όρια μιας «παρεκτροπής». Χρειάζεται προσοχή ώστε τα όρια να είναι ρεαλιστικά.

Τέταρτο στάδιο: Επιλογή τρόπου παρέμβασης

α. Αλλαγή συνθηκών: Με βάση τις συσχετίσεις που έχει κάνει, ο δάσκαλος επιφέρει αλλαγές στο χωροχρονικό περιβάλλον, το διδακτικό αντικείμενο ή τη μέθοδο διδασκαλίας, την κοινωνική οργάνωση της τάξης ή τη διδακτική του συμπεριφορά,

β. Αλλαγή επιπτώσεων: Για να ενθαρρύνονται οι επιθυμητές μορφές συμπεριφοράς πρέπει οι τελευταίες να ικανοποιούν τις ψυχολογικές, κοινωνικές, φυσιολογικές και πνευματικές ανάγκες του μαθητή. Αντίθετα, οι ανεπιθύμητες μορφές συμπεριφοράς πρέπει να οδηγούν μόνο σε δυσάρεστα για το μαθητή αποτελέσματα,

γ. Αξιολόγηση αποτελεσμάτων: Τα αποτελέσματα συγκρίνονται με τους στόχους και, αν κριθεί αναγκαίο, γίνεται τροποποίηση στόχων ή τρόπου παρέμβασης.

B. Η πρόταση της Νεομπιχεβιοριστικής Σχολής

Οι νεομπιχεβιοριστές έχουν εντάξει στην προσέγγισή τους στοιχεία από τη γνωστική, την κοινωνική και την ψυχοδυναμική ψυχολογία κι έχουν διαμορφώσει τη θεωρία της γνωστικοκοινωνικής μάθησης (cognitive social learning theory). Η θεωρία αυτή αποδίδει μεγάλη σημασία στο ρόλο του γνωστικού στη διαμόρφωση της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Η συμπεριφορά δεν είναι μια απλή αντανακλαστική αντίδραση στα ερεθίσματα του περιβάλλοντος, αλλά είναι μια συνειδητή επιλογή, αφού το άτομο, πριν αντιδράσει, επεξεργάζεται γνωστικά τα ερεθίσματα και τις συνθήκες του περιβάλλοντος και στη συνέχεια συσχετίζει την κατάσταση με τις προσωπικές του επιδιώξεις και δρα αναλόγως.

1. Τεχνικές αυτοκαθοδήγησης και αυτοελέγχου

α. Η τεχνική της αυτοπαρατήρησης και καταγραφής: Ο μαθητής καταγράφει με τη βοήθεια ενός δελτίου παρατήρησης τη συχνότητα με την οποία εμφανίζονται οι επιθυμητές και οι μη επιθυμητές συμπεριφορές,

β. Τεχνική αυτοαξιολόγησης: Ο μαθητής (αυτό) αξιολογεί τη συμπεριφορά του με βάση τα αποτελέσματα της αυτοπαρατήρησης ή της προσωπικής του κρίσης,

γ. Τεχνική αυτοκαθορισμού της ενίσχυσης: Ο μαθητής καθορίζει ποια και σε ποιο βαθμό από τις διαθέσιμες ενισχύσεις, αναλογεί στη συμπεριφορά του,

δ. Τεχνική αυτοενίσχυσης: Οι μαθητές προγραμματίζουν την εργασία τους κι αναλαμβάνουν την ευθύνη πραγματοποίησης κι αξιολόγησής της. Η

τεχνική αυτή προϋποθέτει ένα *minimum* ικανοτήτων και αυτοελέγχου, που συχνά δε διαθέτουν τα παιδιά των ειδικών σχολείων και των μικρών τάξεων.

Τα προγράμματα που εφαρμόζουν τεχνικές αυτοελέγχου επιφέρουν θετικά αποτελέσματα και στην κοινωνική συμπεριφορά και στην ακαδημαϊκή μάθηση, αρκεί οι στόχοι που τίθενται να είναι σαφείς, ρεαλιστικοί και οι μαθητές να έχουν διδαχθεί τις τεχνικές αυτοκαθοδήγησης και αυτοελέγχου.

2. Τροποποίηση της γνωστικοκοινωνικής συμπεριφοράς

Η τεχνική «τροποποίηση της συμπεριφοράς» εμπλουτίζεται με γνωστικά στοιχεία, με διαδικασίες αυτοκαθοδήγησης και αυτοελέγχου και με στοιχεία μιμητικής μάθησης (*modeling*). Η τεχνική αυτή αποτελείται από 5 στάδια:

- α. Ο δάσκαλος εκτελεί παραδειγματικά το προς διδασκαλία έργο
- β. Ο μαθητής εκτελεί το ίδιο έργο με την επίβλεψη του δασκάλου (εξω. καθοδήγηση)
- γ. Ο μαθητής επαναλαμβάνει την εκτέλεση του έργου, ενώ ταυτόχρονα περιγράφει λεκτικά τι κάνει και γιατί. Η ετεροκαθοδήγηση αντικαθίσταται από τη λεκτική αυτοκαθοδήγηση
- δ. Ο μαθητής επαναλαμβάνει το έργο, ενώ προσφέρει καθοδήγηση στον εαυτό του,
- ε. Τέλος ο μαθητής επαναλαμβάνει για μια ακόμη φορά το έργο ενώ επαναλαμβάνει εσωτερικά τις οδηγίες προς τον εαυτό του.

Γ. Η Πρόταση της Σχολικής Κοινωνικής Μάθησης

Η Σχολή αυτή προσβύει ότι μεταξύ του περιβάλλοντος και της συμπεριφοράς του ατόμου, μεσολαβεί η νοητική δομή του, η οποία ανάλογα με το επίπεδο της διαμορφώνει τελικά τη συμπεριφορά του ατόμου.

Βασικό κίνητρο της συμπεριφοράς του ανθρώπου αποτελεί η αναζήτηση της κοινωνικής επιδοκιμασίας και η αποφυγή της κοινωνικής αποδοκιμασίας, που οδηγούν τελικά το άτομο να αποδεχθεί τις κοινωνικές νόρμες συμπεριφοράς. Οι θέσεις αυτές έρχονται σε αντίθεση με τη γνωστική σχολή και πλησιάζουν προς τη μπιχεβιοριστική, αφού αποδέχονται ως καθοριστικό παράγοντα της συμπεριφοράς το ρόλο των ποινών και των αμοιβών στην κοινωνική τους μορφή.

1. Επαγωγική προσέγγιση

Η προσέγγιση αυτή επιδιώκει να αναπτύξει στο παιδί κανόνες εσωτερικού ελέγχου της συμπεριφοράς του. Ο φορέας κοινωνικοποίησης (γονιός ή δάσκαλος) οδηγεί επαγωγικά το παιδί, ώστε να αναλάβει το ίδιο, το έργο της αξιολόγησης των πράξεών του και να αναλάβει την ευθύνη για τα αποτελέσματα της συμπεριφοράς του. Τελικός σκοπός αυτής της εξελικτικής πορείας είναι να καταστήσει το άτομο ικανό να επιλύει

διλήμματα συμπεριφοράς με βάση εσωτερικοποιημένα κριτήρια συμπεριφοράς.

Έργο του δασκάλου είναι να προσφέρει πληροφορίες και οδηγίες σχετικά με τη συμπεριφορά του μαθητή και τις επιπτώσεις της και να πείσει το παιδί ότι το αντιμετωπίζει ως υπεύθυνο άτομο.

- α. Εκφράζει την απογοήτευσή του για τη συμπεριφορά του μαθητή ή την αγνοεί. Και με τους δύο τρόπους, διακόπτει τη συναισθηματική σχέση με το μαθητή, την οποία, όμως, είναι έτοιμος να αποκαταστήσει, μόλις ο μαθητής επανορθώσει τη συμπεριφορά του.
- β. Ζητά απ' το μαθητή να πει **τι** και **γιατί** το έκανε.
- γ. Ενθαρρύνει το μαθητή να ορίσει το παράπτωμά του.
- δ. Περιγράφει τις συνέπειες που έχει η συμπεριφορά του μαθητή στους άλλους.
- ε. Υποδεικνύει αποδεκτές μορφές συμπεριφοράς στο μαθητή.
- στ. Παρουσιάζει τις μορφές συμπεριφοράς που είναι απαράδεκτες και αιτιολογεί, και
- ζ. Αμείβει τις αποδεκτές μορφές συμπεριφοράς.

2. Προσέγγιση Ευαισθητοποίησης

Αν συγκρίνουμε την επαγωγική προσέγγιση με την παραδοσιακή, η οποία είναι μπιχεβιοριστική στις βασικές γραμμές της, παρατηρούμε βασικές διαφορές στους εξής τομείς:

- α. *Είδος ελέγχου της συμπεριφοράς.* Στην επαγωγική προσέγγιση γίνεται χρήση του εσωτερικού (αυτο)ελέγχου, ενώ στην προσέγγιση της ευαισθητοποίησης γίνεται χρήση του εξωτερικού (ετερο)ελέγχου.
- β. *Ρόλος του φορέα κοινωνικοποίησης.* Στην επαγωγική κοινωνικοποίηση, ο γονιός ή ο δάσκαλος πληροφορεί, υποδεικνύει ανατροφοδοτεί και αιτιολογεί, ενώ στην προσέγγιση της ευαισθητοποίησης απουσιάζει η πληροφόρηση για τις συνέπειες της πράξης του παιδιού κι δίδονται μόνο χαρακτηρισμοί χωρίς αιτιολόγηση και αρνητικές ανατροφοδοτήσεις.
- γ. *Κέντρο Προσοχής.* Στην επαγωγική προσέγγιση το κέντρο της προσοχής του φορέα κοινωνικοποίησης είναι η θετική πλευρά της συμπεριφοράς του ατόμου και οι αποδεκτές δυνατότητες αντιμετώπισης των προβλημάτων του. Στην προσέγγιση της ευαισθητοποίησης, το κέντρο της προσοχής στρέφεται στην αρνητική πλευρά της συμπεριφοράς.

Οι τεχνικές αντιμετώπισης της (προβληματικής) συμπεριφοράς του παιδιού από την προσέγγιση της ευαισθητοποίησης, είναι:

- α. Η συχνή χρήση φυσικών ποινών.
- β. Η συχνή χρήση λεκτικής αποδοκιμασίας.
- γ. Η διατύπωση απειλών.
- δ. Η ταπείνωση του μαθητή.
- ε. Η χρήση προσωπικών επιθέσεων.

Έρευνες έδειξαν ότι μακροπρόθεσμη χρήση του επαγωγικού τρόπου συμβάλλει στην ανάπτυξη αυτόνομης ηθικής συνείδησης, την ενδυνάμωση

του αυτοελέγχου και ταιριάζει περισσότερο σ' ένα σύγχρονο δημοκρατικό σχολείο.

Δ. Η Πρόταση της Ψυχοδυναμικής Σχολής

Κύριοι εκπρόσωποι της κατεύθυνσης αυτής είναι ο Freud και οι συνεργάτες του. Βασική αρχή της ψυχοδυναμικής προσέγγισης είναι ότι θεμέλιος λίθος στη σχέση δασκάλου – μαθητή πρέπει να είναι η αγάπη και η εμπιστοσύνη. Οι ποινές και οι απαγορεύσεις δεν χωρούν στην παιδαγωγική σχέση. Η αντικοινωνική συμπεριφορά των παιδιών οφείλεται στις εμπειρίες απόρριψης και τιμωρίας που έχουν ζήσει.

Τις τελευταίες δεκαετίες η ψυχοδυναμική προσέγγιση προσαρμόστηκε στη σχολική πραγματικότητα, γνωστή ως «ψυχοπαιδαγωγική» (psychoeducational) προσέγγιση και περιλαμβάνει τεχνικές, όπως:

1. Τεχνική του Dreikurs

Ο Dreikurs θεωρεί την προβληματική συμπεριφορά των παιδιών ως σύμπτωμα προβλημάτων, που έχουν δημιουργηθεί μέσα στις οικογενειακές και σχολικές σχέσεις. Τα παιδιά που δεν έχουν κατορθώσει να αναπτύξουν θετικές σχέσεις μέσα στο περιβάλλον τους και αισθάνονται ότι μειώνονται ή απειλούνται, αντιδρούν με τρόπους που θα τους εξασφαλίσουν προσοχή, δύναμη, εκδίκηση ή επίδειξη κατωτερότητας.

2. Η τεχνική του Gordon

Κατά τον Gordon, για να λυθεί ένα πρόβλημα συμπεριφοράς πρέπει πρώτα να βρεθεί σε ποιόν «ανήκει». Προβληματικές μορφές συμπεριφοράς που κωλύουν τη διδασκαλία κι ενοχλούν το δάσκαλο, «ανήκουν» στο δάσκαλο. Αντίθετα, εκείνες που έχουν ως αποτελέσματα τη ματαίωση των επιδιώξεων του μαθητή, «ανήκουν» στο μαθητή. Οι καταστάσεις που δημιουργούν προβλήματα και στους δύο, «ανήκουν» και στις δύο πλευρές.

Στην πρώτη περίπτωση, ο δάσκαλος επιδιώκει να βοηθήσει το μαθητή να συνδέσει τη συμπεριφορά του με τα προβλήματα που δημιουργούνται, χωρίς να του δημιουργεί αισθήματα ενοχής. Όταν το πρόβλημα «ανήκει» στο μαθητή, ο δάσκαλος οφείλει με συμπάθεια και ενδιαφέρον να ακούσει το μαθητή (active listening) και να δει τα πράγματα απ' την πλευρά του μαθητή.

Πραγματική σύγκρουση υπάρχει, κατά τον Gordon, όταν το πρόβλημα «ανήκει» και στις δύο πλευρές. Στις περιπτώσεις αυτές, υποδεικνύει μια μέθοδο έξι βημάτων, με στόχο την ικανοποίηση και των δύο πλευρών κι όχι την επικράτηση του δασκάλου.

- α. Καθορισμός του προβλήματος,
- β. αναζήτηση πιθανών λύσεων,
- γ. αξιολόγηση των λύσεων αυτών,
- δ. επιλογή καλύτερης λύσης,

- ε. καθορισμός τρόπων δράσης, και
- στ. αξιολόγηση των πραγματικών αποτελεσμάτων.

3. Οι τεχνικές του Glasser

Ο Glasser επισημαίνει ότι το σχολείο διαμορφώνει επιτυχημένους και αποτυχημένους πολίτες. Γι' αυτό είναι χρέος του σχολείου να μετατραπεί σε χώρο δημιουργικής εργασίας, αποδοχής, επικοινωνίας και υπευθυνότητας. Οι τιμωρίες οι φωνές, οι διαπληκτισμοί και οι σαρκασμοί δεν έχουν θέση στη σχολική ζωή. Ο Glasser προτείνει την τεχνική του, που την αποκαλεί "reality therapy".

Βασικές αρχές, είναι:

- α. Ο δάσκαλος δίνει προσωπικό τόνο στην επικοινωνία του με τους μαθητές.
- β. Αναφέρεται στην τωρινή συμπεριφορά των μαθητών κι όχι παρελθόν τους.
- γ. Ενθαρρύνει τους μαθητές να κάνουν αξιολογικές αποτιμήσεις της συμπεριφοράς τους.
- δ. Συνεργάζεται με τους μαθητές και μελετά μικρής διάρκειας σχέδια δράσης και συμπεριφοράς.
- ε. Εκδηλώνει έμπρακτα το ενδιαφέρον του για την υλοποίηση των σχεδίων αυτών, παρακολουθεί, ανατροφοδοτεί, θέτει το μαθητή προ των ευθυνών του.
- στ. Ο δάσκαλος δεν αποδέχεται δικαιολογίες. Πρέπει να πιστεύει στις δυνατότητες των μαθητών να υλοποιήσουν όσα προγραμματίσαν κι αυτή την πίστη του να τη μεταδίδει και στους μαθητές.
- ζ. Ο δάσκαλος ποτέ δεν τιμωρεί. Η τιμωρία αίρει την ευθύνη από το μαθητή θέτει με τους μαθητές κανόνες συμπεριφοράς και καθορίζει τις ποινές που συνεπάγεται η παράβαση των κανόνων.

Για την υλοποίηση των παραπάνω βασικών αρχών του θεωρητικού του σχήματος, ο Glasser έχει προτείνει δύο τεχνικές την τεχνική της γενικής συνέλευσης της τάξης και την τεχνική των δέκα βημάτων. Και οι δύο αυτές τεχνικές αποσκοπούν να καταστήσουν το άτομο ικανό να πράττει ότι είναι α) πραγματικό, β) υπεύθυνο και γ) δίκαιο.

Ως πραγματική δε, ορίζει τη συμπεριφορά του ατόμου που λαμβάνει υπ' όψη τις άμεσες και τις μακροπρόθεσμες επιπτώσεις της συμπεριφοράς του. Ως υπεύθυνη ορίζεται συμπεριφορά του ατόμου που εξασφαλίζει στον εαυτό του την επιδιωκόμενη αυτοεκτίμηση, αλλά δε στερεί τη δυνατότητα από άλλα άτομα να επιτύχουν τους ίδιους στόχους. Τέλος ως δίκαιη ορίζει τη συμπεριφορά του ατόμου, που είναι σύμφωνη με τα κριτήρια συμπεριφοράς, που το ίδιο ορίζει και αποδέχεται ως ορθά.

α. Η τεχνική της γενικής συνέλευσης της τάξης

Ο Glasser αναγνωρίζει το ρόλο που παίζει η κοινωνική ομάδα στη συμπεριφορά του ατόμου και γι' αυτό επιδιώκει με αυτή την τεχνική να μετατρέψει την τάξη σε μια υπεύθυνη και αυτοπειθαρχούμενη ομάδα, που ενδιαφέρεται για την κοινή τους ζωή, και για τη συμπεριφορά των μεμονωμένων ατόμων. Η γενική συνέλευση ορίζει ή τροποποιεί τους κανόνες κοινωνικής συμπεριφοράς και συζητά συγκεκριμένα προβλήματα, πάντα, όμως, μέσα σ' ένα κλίμα αποδοχής και υπευθυνότητας.

Ο μαθητής αναπτύσσει υπεύθυνη προσωπικότητα και η τάξη μεταβάλλεται σε κοινωνική ομάδα που στηρίζει την υπευθυνότητα και τον αυτοέλεγχο.

β. Η τεχνική των δέκα βημάτων

Τα δέκα βήματα της τεχνικής αυτής με τη σειρά προτεραιότητας είναι τα εξής:

-*Πρώτο βήμα:* Από τα παιδιά που παρουσιάζουν προβληματική συμπεριφορά διάλεξε κάποιον που νομίζεις ότι θα μπορέσεις να αντιμετωπίσεις με επιτυχία. Απαρίθμησε σε ένα χαρτί τις ενέργειες που κάνεις για να αντιμετωπίσεις την προβληματική συμπεριφορά. Η καταγραφή βοηθάει στη συνειδητοποίηση της συμπεριφοράς μας.

-*Δεύτερο βήμα:* Εξέτασε έναν-έναν τους τρόπους αντιμετώπισης που χρησιμοποιείς και διέγραψε αυτούς που έχουν αποδειχθεί αναποτελεσματικοί. Δεσμεύσου να μην τους ξαναχρησιμοποιήσεις.

-*Τρίτο βήμα:* Προγραμματίσε και υλοποίησε μορφές συμπεριφοράς σου προς τον προβληματικό μαθητή για του δείξεις ότι τον αποδέχεσαι και ενδιαφέρεσαι γι' αυτόν. Το μέτρο αυτό βέβαια δε θα αποδώσει άμεσα, αλλά μακροπρόθεσμα τουλάχιστον θα λειτουργήσει ως ένας μηχανισμός πρόληψης.

-*Τέταρτο βήμα:* Όταν παρουσιαστεί πρόβλημα, ξέχνα τις τεχνικές που διαπίστωσες ότι δεν αποδίδουν (2^ο βήμα), θυμήσου τη στάση αποδοχής που αποφάσισες να δείξεις έναντι του συγκεκριμένου μαθητή (3^ο βήμα) και ρώτα το μαθητή με απλό και ειλικρινή τρόπο: «Τι ακριβώς κάνεις τώρα;». Σε πολλές περιπτώσεις η ερώτηση αυτή αναγκάζει το μαθητή να συνειδητοποιήσει τη συμπεριφορά του και να την εγκαταλείψει. Όταν με την απάντησή του ο μαθητής επιρρίπτει ευθύνη σε άλλον μαθητή όπως συχνά συμβαίνει, λέγε με αποφασιστικό τρόπο: «Να μην ξαναγίνει αυτό».

-*Πέμπτο βήμα:* Αν ο συγκεκριμένος μαθητής εξακολουθεί να δημιουργεί προβλήματα, αυτό σημαίνει ότι οι ενέργειες του 3^{ου} και 4^{ου} βήματος δεν απέδωσαν. Γι' αυτό είναι ανάγκη να έχεις μαζί του μια σύντομη συνάντηση. Κατά τη συνάντηση ρώτησε τον: «Αυτό που κάνεις δεν είναι αντίθετο με τους κανονισμούς που έχουμε διατυπώσει;». Και μετά: «Πως νομίζεις ότι θα έπρεπε να συμπεριφέρεσαι;». Με την τελευταία ερώτηση επισημαίνεις ότι αναμένεις από το μαθητή ένα διαφορετικό, αποδεκτό, τρόπο συμπεριφοράς. Κατά τη διάρκεια της συνάντησης πρέπει να δείξεις και πάλι ενδιαφέρον και αποδοχή για το μαθητή.

-**Έκτο βήμα:** Όταν οι προηγούμενες ενέργειες δεν αποδώσουν, ξανακαλείς το μαθητή και του λες: «Το πρόβλημα εξακολουθεί να υπάρχει. Είναι ανάγκη να αντιμετωπισθεί και να εφαρμοσθούν οι κανόνες της τάξης μας. Τι σχέδιο προτείνεις για την αντιμετώπιση του προβλήματος;». Το σχέδιο πρέπει να είναι συγκεκριμένο, μικρής διάρκειας και απλό. Ο δάσκαλος πρέπει να συμβάλει στη διατύπωσή του, διότι οι μαθητές είναι συχνά άνετοιμοι να προτείνουν κάτι.

-**Έβδομο βήμα:** Αν το πρόβλημα παραμένει περαιτέρω συζητήσεις δεν έχουν νόημα. Πρέπει να εφαρμοσθούν τα μέτρα που έχουν συναποφασισθεί στο προηγούμενο βήμα. Το πιο συνηθισμένο μέτρο σε αυτή τη φάση είναι να απομονώσεις το μαθητή σε μια γωνία, απ' όπου θα παρακολουθεί το μάθημα χωρίς να συμμετέχει. Θα επανέλθει στη θέση του όταν αποφασισθεί από κοινού.

-**Όγδοο βήμα:** Αν ο μαθητής εξακολουθεί να ατακτεί και στην απομόνωση ή συνεχίζει τα προβλήματα μετά την επάνοδό του στη θέση του, πρέπει να επισκεφθεί το γραφείο του διευθυντή και να μείνει σε ένα στεγασμένο και ελεγχόμενο χώρο, μέχρι που να καταστρώσει ο ίδιος, με τη βοήθεια σχολικού ψυχολόγου ή συμβούλου, ένα πλάνο συμπεριφοράς, που να αναφέρεται στο πρόβλημα ή τα προβλήματα που συνήθως αντιμετωπίζει. Παράλληλα δε πρέπει να ειδοποιηθούν και οι γονείς του. Στην περίπτωση των ελληνικών σχολείων, που δεν διαθέτουν ούτε χώρους ούτε παραδidaκτικό προσωπικό, η εφαρμογή αυτού του «βήματος» μπορεί να περιλαμβάνει επίσκεψη και συζήτηση με το διευθυντή, ειδοποίηση των γονέων και εκπόνηση από πλευράς του μαθητή, με τη βοήθεια του διευθυντή ή άλλου εκπαιδευτικού του σχεδίου συμπεριφοράς του.

-**Ένατο βήμα:** Αν ο μαθητής εξακολουθεί να δημιουργεί προβλήματα κατά τη συζήτηση με το διευθυντή ή αρνείται να συνεργαστεί, όπως προβλέπει η παραπάνω παράγραφος, οι γονείς ειδοποιούνται να τον πάρουν σπίτι και να τον φέρουν την επόμενη. Διευκρινίζεται και στο μαθητή και στους γονείς ότι η αυριανή μέρα είναι μια καινούργια αρχή. Ο μαθητής θα παραμείνει στο σχολείο, αν συμπεριφέρεται με ανεκτό τρόπο. Αν μετά την επάνοδό του ο τρόπος του είναι ανεκτός, τα μικροπροβλήματα αντιμετωπίζονται με βάση τις οδηγίες του 8^{ου} βήματος.

-**Δέκατο βήμα:** Αν όλα τα παραπάνω μέτρα δεν αποδώσουν, τότε ο μαθητής παραπέμπεται να εξετασθεί από ειδικούς. Στη χώρα μας μπορεί να γίνει, με απόφαση του συλλόγου διδασκόντων, διαγραφή του μαθητή από το σχολείο και εγγραφή του σε άλλο σχολείο. Ο σύλλογος μπορεί να ασχοληθεί και νωρίτερα με τις περιπτώσεις μαθητών που παρουσιάζουν ειδικά προβλήματα.

Η ομοκεντρική διδασκαλία ικανοποιεί την ανάγκη του μαθητή για δύναμη, του προσφέρει την αίσθηση ότι ανήκει κάπου, στην ομάδα, και ότι είναι αποδεκτός από τα μέλη της και, τέλος, του εξασφαλίζει μαθησιακές διαδικασίες, που είναι ευχάριστες και προκλητικές. Όλα αυτά τα στοιχεία οδηγούν σε θετικότερη συμπεριφορά και περισσότερη μάθηση.

Ε. Η Πρόταση της Ανθρωπιστικής Σχολής

Η ανθρωπιστική ψυχολογία εκπροσωπείται απ' το μοντέλο μη κατευθυνόμενης συμβουλευτικής του C. Rogers. Κύριες αρχές είναι:

α. Τα άτομα παρουσιάζουν μια τάση για αυτοπραγμάτωση και αυτοεκπλήρωση (self- actualization),

β. η διαδικασία της αυτοπραγμάτωσης πραγματοποιείται ευκολότερα μέσα σε κλίμα ομαλών διαπροσωπικών σχέσεων και συναισθηματικής ασφάλειας και αποδοχής,

γ. το κοινωνικό περιβάλλον επηρεάζει θετικά ή αρνητικά την ανάπτυξη του ατόμου, ανάλογα με τον τρόπο που το ίδιο το άτομο αντιλαμβάνεται και ερμηνεύει το περιβάλλον του.

Επειδή δε, στην αυτοπραγμάτωση, που αποτελεί την ύψιστη επιδίωξη του ατόμου, ενυπάρχει η επιθυμία για γνώση και κατανόηση του κόσμου, κατά το Maslow, το παιδί θα εκδηλώσει αυθόρμητα, (αν βέβαια το σχολικό σύστημα δεν του καταστρέψει αυτή την έμφυτη περιέργεια), το ενδιαφέρον για να αποκτήσει τις γνώσεις και δεξιότητες που διδάσκονται στο σχολείο.

Ο δάσκαλος δεν είναι απλή πηγή πληροφόρησης και όργανο ελέγχου της μαθησιακής και κοινωνικής συμπεριφοράς του παιδιού, αλλά παράγοντας δημιουργίας του θετικού ψυχολογικο-κοινωνικού κλίματος μέσα στην τάξη και ένα "alter ego" του μαθητή, που τον βοηθάει να κατανοήσει τον εαυτό του και να δώσει νόημα στον κοινωνικοφυσικό κόσμο που τον περιβάλλει.

Ο μαθητής αναλαμβάνει ρόλους, δεν είναι ανεύθυνος ούτε παθητικός, παίρνει πρωτοβουλίες και την ευθύνη για τη διαπροσωπική σχέση με το δάσκαλο και την οργάνωση και υλοποίηση προγραμμάτων ακαδημαϊκής και κοινωνικής φύσης.

1. Το μοντέλο της μη κατευθυνόμενης συμβουλευτικής

Ο δάσκαλος που χρησιμοποιεί το μοντέλο της μη κατευθυνόμενης συμβουλευτικής του C. Rogers επιδιώκει, κατά την προσωπική επικοινωνία που έχει με μεμονωμένους μαθητές ή ομάδες μαθητών, να συζητήσει θέματα που αφορούν τις δυσκολίες που συναντούν στην ακαδημαϊκή μάθηση και την κοινωνική συμπεριφορά τους. Κατά την προσωπική αυτή επικοινωνία (συνέντευξη) προσπαθεί να εξασφαλίσει κλίμα συναισθηματικής ζέσης και αποδοχής, που θα επιτρέψει στο μαθητή να εκφράσει ελεύθερα, χωρίς συστολές και επιφυλάξεις, συναισθήματα και σκέψεις. Η έμφαση δίνεται στη συναισθηματική πλευρά της συμπεριφοράς και γι' αυτό ο δάσκαλος αποφεύγει να προβαίνει σε κρίσεις και υποδείξεις.

Ο μαθητής θεωρείται ικανός να αντιληφθεί την φύση των προβλημάτων του και να καθορίσει την πορεία του. Γι' αυτό, έργο του δασκάλου δεν είναι να κρίνει αλλά να αντιληφθεί πως αντιλαμβάνεται τα πράγματα ο μαθητής απ' τη δική του οπτική γωνία. Κατά τη διάρκεια της συνέντευξης, ο μαθητής πρέπει να περάσει διαδοχικά από το στάδιο της

συναισθηματικής κάθαρσης στο στάδιο της κατανόησης του προβλήματος κι από εκεί στο στάδιο της δράσης.

Συχνά κατά τη διεξαγωγή της συνέντευξης ο μαθητής προβαίνει σε γραπτές συμφωνίες και δεσμεύσεις. Οι συμφωνίες αυτές αποτελούν μεταβατικό στάδιο από την κατευθυνόμενη μάθηση στη μη-κατευθυνόμενη και είναι χρήσιμες γιατί δίνουν στο μαθητή αίσθημα ασφάλειας και προσωπικής ευθύνης.

Εξωτερικές αμοιβές δε χρησιμοποιούνται στο μη-κατευθυνόμενο μοντέλο. Χρησιμοποιούνται μόνο εσωτερικές αμοιβές, με τη μορφή της αποδοχής, της κατανόησης και του ενδιαφέροντος. Ολ' αυτά σαν αποτελέσματα έχουν την καλλιέργεια της αυτογνωσίας του ατόμου και την ενδυνάμωση της προσωπικότητάς του μέσω της ανάπτυξης των κοινωνικών ακαδημαϊκών ικανοτήτων του.

Προγράμματα μη κατευθυνόμενης διδασκαλίας

Τα προγράμματα αυτά ακολουθούν κάποιες από τις αρχές του μη-κατευθυνόμενου μοντέλου, οι οποίες συνήθως είναι:

- α. ελεύθερη επιλογή θεμάτων και εργασιών από τους μαθητές,
- β. μη-κατευθυνόμενη διερεύνηση σχολικών αντικειμένων,
- γ. προγραμματισμός σχολικών δραστηριοτήτων από τους μαθητές,
- δ. έλεγχος της τάξης από τους μαθητές, και
- ε. έλλειψη κάθε ενέργειας ελέγχου, καθοδήγησης, αμοιβής ή ποινής από πλευράς δασκάλου.

Μέσα στήριξης επιθυμητής συμπεριφοράς

Η σύγχρονη ψυχοπαιδαγωγική προτείνει στο σχολείο να επισημαίνει την αποδεκτή συμπεριφορά. Στόχος η κοινωνικοποίηση του μαθητή και η εξασφάλιση των συνθηκών που επιτρέπουν τη διεξαγωγή της διδασκαλίας. Η νέα προοπτική θεώρησης της μαθητικής συμπεριφοράς υλοποιείται με τρεις κυρίως τρόπους:

- α. με την συστηματική διδασκαλία των αναμενόμενων μορφών συμπεριφοράς,
- β. με τη διατύπωση από πλευράς δασκάλου θετικών προσδοκιών, και
- γ. με τη ανατροφοδότηση των θετικών μορφών συμπεριφοράς.

Η νέα θεώρηση της μαθητικής συμπεριφοράς από το σύγχρονο σχολείο ανατρέπει την αναλογία ποινών-αμοιβών υπέρ των αμοιβών, γεγονός που έχει θετική επίπτωση στις διαπροσωπικές σχέσεις δασκάλου-μαθητών.

Ένα ακόμη στοιχείο της νέας θεώρησης είναι ότι αντιλαμβάνεται τη σχολική τάξη ως ένα οικοσύστημα. Για να κατανοηθεί η επιθυμητή ή ανεπιθύμητη συμπεριφορά ενός μέλους του οικοσυστήματος (μαθητή ή δασκάλου ή άλλου προσώπου) μελετούνται συστηματικά οι αλληλεπιδράσεις που αναπτύσσονται μέσα στο οικοσύστημα. Για να τροποποιηθεί δε, η συμπεριφορά μέλους, παρέμβαση γίνεται όχι μόνο στο

μέλος αυτό, αλλά και στο οικοσύστημα για να επέλθουν οι ανάλογες αλλαγές.

Στα μέσα στήριξης-ενθάρρυνσης της επιθυμητής συμπεριφοράς, περιλαμβάνονται οι αμοιβές, το προσωπικό παράδειγμα, η προσοδευτική μορφοποίηση της συμπεριφοράς, η σύναψη συμφωνίας και η αρνητική αμοιβή.

1. Οι Αμοιβές

Οι αμοιβές διακρίνονται σε εσωτερικές και εξωτερικές. Οι εσωτερικές αμοιβές αποτελούν μέρος της μαθησιακής διαδικασίας και εκδηλώνονται ως ικανοποίηση από την ολοκλήρωση του έργου, ως συναίσθημα επιτυχίας ή ως αυτοεπιβεβαίωση.

Οι εξωτερικές αμοιβές είναι μορφές ικανοποίησης άσχετες με το (μαθησιακό) έργο που αμείβεται και χορηγούνται στο μαθητή από το δάσκαλο, τέτοιες είναι η χορήγηση υλικών αντικειμένων (υλικές αμοιβές), η κοινωνική αναγνώριση και παροχή προνομίων.

Αρκετοί ψυχοπαιδαγωγοί, ενώ δεν παραβλέπουν την υπεροχή των εσωτερικών κινήτρων και αμοιβών, επισημαίνουν ότι πολλοί μαθητές υπολείπονται σε εσωτερικά κίνητρα για σχολική μάθηση και είναι αναγκαίο να χρησιμοποιηθούν εξωτερικές αμοιβές.

Οι κοινωνικές αμοιβές είναι μια μορφή εξωτερικών αμοιβών. Ο έπαινος είναι η σπουδαιότερη μορφή. Η ορθή χρήση του επιδρά ευεργετικά σε τρεις τομείς:

α. στη διάθεση του επαινουμένου

β. στη διαπροσωπική σχέση επαινουμένου-επαινούντα, και

γ. στη σχέση επαινουμένου-μαθητικής ομάδας.

Χρειάζεται, βέβαια, προσοχή διότι υπάρχει ο κίνδυνος α) ο έπαινος να αποβεί βλαπτικός αν οι προσδοκίες, που άμεσα ή έμμεσα προβάλλει, είναι πέρα από τις δυνατότητες του μαθητή. β) αν ο έπαινος διαφοροποιεί τον επαινούμενο από την ομάδα κατά τον τρόπο που μειώνει τα μέλη της, και αν οι σχέσεις της ομάδας με το δάσκαλο δεν είναι καλές, να επέλθει απομόνωση του επαινουμένου μαθητή.

Για να είναι αποτελεσματικός ο έπαινος θα πρέπει να είναι αυθόρμητος, ειλικρινής, ακριβής, να απευθύνεται στην πράξη και όχι στο πρόσωπο και να καθορίζει τι ακριβώς επαινεί.

Σχετικά με τη συχνότητα της αμοιβής, στην αρχή της παρέμβασης το άτομο πρέπει να αμείβεται κάθε φορά που παρουσιάζει την επιθυμητή συμπεριφορά, μέχρι να σταθεροποιηθεί η συμπεριφορά αυτή. Αργότερα, η συχνότητα αμοιβής αραιώνει και η αμοιβή γίνεται περιοδική, για να εξασφαλιστεί η διατήρηση της επιθυμητής συμπεριφοράς.

2. Μίμηση προτύπων (modeling)

Η μίμηση προτύπων (modeling) είναι ένας αποτελεσματικός τρόπος μάθησης γνωστικής και κοινωνικής συμπεριφοράς. Για να επιτύχει ο

δάσκαλος τη διδασκαλία κατάλληλων κοινωνικών συμπεριφορών πρέπει: α) να καλλιεργήσει τις διαπροσωπικές του σχέσεις με τους μαθητές, για να αυξήσει το βαθμό ταύτισης των μαθητών με το πρόσωπό του, β) να προτρέπει λεκτικά τους μαθητές να μιμηθούν συμπεριφορές που παρουσιάζει με υποδειγματικό τρόπο, γ) να περιγράφει τις πράξεις του με αναλυτικό τρόπο, και δ) να επισημαίνει τις θετικές επιπτώσεις που θα έχει στους ίδιους, η επιτυχής μίμηση της συμπεριφοράς του.

Πρέπει να σημειωθεί, επίσης, ότι ο δάσκαλος δεν αποτελεί πρότυπο μόνο των μορφών συμπεριφοράς που θέλει να διδάξει, αλλά αποτελεί μια «μεταφορά», που αντιπροσωπεύει στη συνείδηση των παιδιών την κοινωνική πραγματικότητα και συμβολίζει τις αξίες της κοινωνίας που υπηρετεί.

Η «μεταφορική» λειτουργία του δασκάλου είναι, ασφαλώς, σημαντικότερη από τη λειτουργία του απλού προτύπου μορφών συμπεριφοράς, διότι μέσα από αυτή τη λειτουργία προσωποποιεί σκοπούς της αγωγής.

3. Προοδευτική μορφοποίηση της συμπεριφοράς.

Χρησιμοποιείται για την απομάθηση παλαιών συνηθειών και την εκμάθηση νέων αποδεκτών μορφών συμπεριφοράς και αποτελεί εφαρμογή στη σχολική πράξη της τεχνικής της, «συστηματικής αποευαισθητοποίησης» (systematic desensitization).

Σύμφωνα με την τεχνική της προοδευτικής μορφοποίησης, η συμπεριφορά που πρέπει να μάθει ή να «αφήσει» ο μαθητής χωρίζεται σε επιμέρους ιεραρχικά δομημένες δραστηριότητες, που βαίνουν με ανοδική δυσκολία. Βέβαια, όλες αυτές οι μορφές μάθησης γίνονται με τη βοήθεια θετικών ενισχυτών.

4. Σύναψη συμφωνίας (contingency contracting)

Μετά από κοινή συζήτηση του δασκάλου με το μαθητή, που παρουσιάζει προβλήματα συμπεριφοράς, καταλήγουν σε ενυπόγραφη συμφωνία σχετικά με τη μορφή συμπεριφοράς που αναμένεται να επιδείξει ο μαθητής, για συγκεκριμένη χρονική περίοδο και την αμοιβή που θα λάβει μετά την ολοκλήρωση της συμφωνίας. Η σύναψη συμφωνίας δίνει στο μαθητή την ευκαιρία να εξακριβώσει τη σχέση μεταξύ της συμπεριφοράς του και των συνεπειών της και να διατυπώσει προσωπικές δεσμεύσεις. Η περίοδος της συμφωνίας πρέπει να είναι σύντομη και οι όροι της σαφείς.

5. Αρνητική αμοιβή (negative reinforcement)

Με την αρνητική αμοιβή ο δάσκαλος προσφέρεται να τερματίσει μια δυσάρεστη εμπειρία του μαθητή (π.χ στέρωση προνομίων), αν ο μαθητής βελτιώσει τη συμπεριφορά του ή την επίδοσή του. Συχνά, η δυσάρεστη εμπειρία δεν αποτελεί πραγματική κατάσταση αλλά πιθανή προοπτική.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Adamenco, B. και άλλοι. (1992). *Η Επιθετικότητα. Στην οικογένεια, στο σχολείο και στην κοινωνία*. Επιμέλεια: Νέστορος, Ι.Ν. Αθήνα, εκδ. Ελληνικά Γράμματα.
- Δημητρίου, Π.Α. (1991). *Γνωστική Ανάπτυξη. Μοντέλα – Μέθοδοι – Εφαρμογές*. Θεσσαλονίκη, εκδ. Art of Text.
- Κολλιάδη, Α. (1991). *Θεωρίες Μάθησης και Εκπαιδευτική Πράξη*. Τομ. Α Συμπεριφοριστικές Θεωρίες. Αθήνα.
- Κοσσυβάκη, Φ. (2002). *Κριτική Επικοινωνιακή Διδασκαλία. Κριτική Προσέγγιση της Διδακτικής Πράξης*. Αθήνα, εκδ. Gutenberg – Παιδαγωγική Σειρά.
- Λούρια, Α.Ρ. (1992). *Γνωστική Ανάπτυξη*. Αθήνα, εκδ. Ελληνικά Γράμματα.
- Ματσαγγούρας, Η.Γ. (1998). *Οργάνωση και Διεύθυνση της Σχολικής Τάξης. Εφαρμογές Σύγχρονης Διδακτικής*. Αθήνα, εκδ. Γρηγόρη.
- Molnar, A. – Lindquist, B. (1999). *Προβλήματα Συμπεριφοράς στο Σχολείο. Οικοσυστημική Προσέγγιση*. Αθήνα, εκδ. Ελληνικά Γράμματα.
- Postic, M. (1995). *Η Μορφωτική Σχέση*. Αθήνα, εκδ. Gutenberg – Παιδαγωγική Σειρά.